

*Guardians of the Memory
Пазители на паметта*

СЪТРУДНИЧЕСТВОТО МЕЖДУ НАЦИОНАЛНИТЕ МАЛЦИНСТВА НА ВТОРАТА ПОЛСКА РЕПУБЛИКА И СЪВЕТСКИТЕ ВЛАСТИ В ЗАВЛАДЕНИТЕ ОТ ЧЕРВЕНАТА АРМИЯ ТЕРИТОРИИ ПРЕЗ СЕПТЕМВРИ И ОКТОМВРИ 1939 Г.

Яцек Романек

Институт за национална памет (Полша)

Резюме. Статията разглежда въпроса за колаборацията на националните малцинства по време на агресията на Съветския съюз над Полша през 1939 г. Проявите на украинското и еврейското малцинство, насочени срещу полското население, довеждат до голям брой престъпления. От ръцете на комунистическите бойни групи загиват хиляди поляци. Съгласно съветската пропаганда в заетите области се пристъпва към унищожаване на полската интелигенция. Тези действия подпомагат завладяването на полската държава от Съветския съюз.

Ключови думи: комунизъм; национални малцинства; колаборация; Втора световна война; съветска агресия

Въпреки изминалите 80 години от агресията на СССР над Полша все още не сме дочакали пълен анализ на въпросите за мащаба и последиците от сътрудничеството между националните малцинства, свързани с комунистическото движение, и настъпващата Червена армия. Повечето от съществуващите до този момент публикации се концентрират върху въпроса за колаборацията, до която се стига в Кресите (източните крайграничия, бел. прев.) на Втората полска република¹⁾. Все още липсват по-пълни изследвания, отнасящи се до мащаба и последиците на това явление върху цялата територия, попадаща под съветска окупация през септември и октомври 1939 г.

Анализирайки въпроса за отношението на част от националните малцинства към навлизащата Червена армия, трябва да съзнаваме, че те са последица от сложните междуетнически отношения през целия междувоенен период. Още повече че етническият проблем спада към най-трудните вътрешни

проблеми на Втората полска република. Отношението на част от малцинствата към полската държава е не само конфликтно, но и в повечето случаи направо враждебно. Не е маловажно огромното професионално, политическо и обществено разслоение на етничните групи. Както сред украинците, така и сред белорусите съществуват средища, които се стремят да изградят своя автономия в тясно сътрудничество с Втората полска република или чрез пълно отделяне от нея (Kwiesień, 1990: 475). Малко по-различни са мотивите на онази част от еврейското население, която е свързана с комунистическото движение. За нея навлизането на съветските войски дава надежда за реализация на очакваната пролетарска революция по съветски образец. Така е и за заплнените от комунизма поляци.

На 17 септември 1939 г. Червената армия реализира подписания на 23 август 1939 г. пакт „Рибентроп-Молотов“ и преминава границите на Втората полска република с цел да заеме терените по протежението на реките Писа, Нарва, Висла и Сан. На 28 септември в Москва двамата агресори сключват поредно споразумение, което определя нови граници на влияние, прецизирани няколко дни по-късно в изпълнителен протокол.

Предначертаните милитаристични цели е трябвало да бъдат реализирани от войските от Белоруския и Украинския фронт, в които за целта са мобилизирани 466 516 хиляди войници и около 5500 бронирани бойни машини (Grzelak, 1998: 202 – 213). Полската страна, ангажирана с отбранителните действия срещу германците, не успява да противопостави сериозни сили срещу поредния агресор. Източната граница е охранявана само от 17 батальона и 6 ескадрона от Корпуса за гранична охрана (КОР). Освен непълните отбранителни войскове единици по границите на югоизточните територии на тогавашна Полша се намира и Джишненската полубригада за национална отбрана (Dziśnieńska Półbrygada Obrony Narodowej), която не е изцяло въоръжена, и организираната от ген. Франчишек Клеберг Самостоятелна оперативна група „Полесие“ (Samodzielna Grupa Operacyjna „Polesie”).

Ударът на редовните отряди на Червената армия е предшестван от действия на съветските гранични войски, както и на саботажно-диверсионни и разузнавателни групи, които действат по цялата източна територия на Втората полска република. Освен това в областите, населени от белоруско и украинско население, още преди навлизането на Червената армия са създадени военно-революционни комитети, главно от бивши членове на Комунистическата партия на Западна Белорусия (KPZB) и Комунистическата партия на Западна Украйна (KPZU). В някои населени места се стига и до „тактическо сътрудничество на украинските и белоруските националисти“ (Motyki, 2006: 72). Просъветска позиция заема и голяма част от еврейското население в тези територии. Въоръжените групи и просъветските отряди,

действащи или от идеологически подбуди, или чисто грабителски, стават най-опасни за отслабналата държавна полска администрация, за патрулите на полската полиция, малобройните отряди на полската войска и цивилното полско население.

Навлизането на Червената армия в територията на полската държава става повод за проява на силни просъветски симпатии сред евреи, белоруси и украинци, а също и сред поляците, ангажирани в комунистическото движение (Wnuk, 2007: 19). Давайки си сметка за властващите настроения сред значителна част от малцинствата, заедно със започването на военните действия срещу Полша съветските служби целенасочено инициират създаване на въоръжени групи, съставени от граждани на Втората полска република от различни народности, които трябва да предприемат диверсионни действия срещу държавната администрация, да завземат властта в по-малките градове или да проведат акции по дезинформация на обществото²⁾. Тези действия носят и подбуди към извършване на престъпления срещу елита на полското общество, особено срещу собствениците на земи, военните лица или офицерите от Полската войска. За тази цел ръководството на двата фронта изпраща серия позиви както към войниците на Полската армия, така и към цивилното население с цел дестабилизация на основното население в заетите територии (Szubarczyk, 2014: 29). В един от тях четем: *С оръжия, коси, вили и секири бий своите неизменни врагове – полските панове*³⁾. Въпреки съветските очаквания действията от този тип в редиците на Полската войска не донасят очаквания резултат, но същите тези позиви, стигащи до населяващите посочените области малцинства, попадат на много по-податлива почва. Употребената от съветската пропаганда реторика в защита на някои обществени групи е само фон за тяхното използване в процеса на унищожаване на всякакви признаци на полската държавност. Съветските войски не навлизат на територията на Полша с цел „отбрана“ на каквато и да е било част от населението, а с цел завладяване на територии, както и унищожаване на полския обществено-политически елит. Разбира се, на първо място, е унищожението на онази част от полското общество, която е гарант и носител на идеите на националната независимост. В резултат от това пострадват полските земевладелци⁴⁾. Само в първите дни на съветската окупация са убити най-малко 200 земевладелци. Невинаги обаче населението, подложено на съветската пропаганда, изпълнява безусловно призивите. Пример за това може да бъде ситуацията с имението Псара в Рохатинската област, където членовете на създадения комитет не само предупреждават собствениците на имението за планирания арест и депортиране, но им помагат и да избягат⁵⁾.

Най-голям антиполски натиск има в областите Брест край Буг, Кобрин, Пинск, Луцк⁶⁾, Гродно и Волковиск. До най-страшни изпълнения се стига на

18 септември 1939 г. в град Скидел (Гродненска област), където по време на отсъствие на редовните полски войски градът е завладян от привърженици на съветските войски, които прокламират завземане на властта в името на Съветския съюз. Едва наказателната експедиция, изпратена от Гродно на следващия ден, успява да овладее ситуацията, участниците са осъдени и разстреляни⁷⁾. Подобни действия, макар и в по-малък мащаб, се случват в градчето Йежори (белор. Азьори), недалеч от Скидел, в което „бунтовници“ от белоруска и еврейска народност стигат до погром на живеещите там полски (Wierzbicki, 2007: 95).

Споменавайки Гродно, не може да бъде подмината неговата героична отбрана от Полската войска и цивилното население, но също и ролята на местните комунисти, които по време на битките стрелят от прикритие по защитниците или подкрепят атаките на Червената армия срещу града (Jadeszko, 2011: 63). В паметта на защитниците на града остава запечатан образът на местните евреи, които по време на битките обсипват с гранати защитниците, като голяма част от тях застават начело на поредните атаки (Szawłowski, 1995, t.2: 80). Битките с украинците продължават след 18 септември и в Ковел, където украинците се опитват да завземат гарата⁸⁾. Ситуацията се повтаря и в Новогрудек, Сарни и Тернопол. През септември 1939 г. се стига до локални стълкновения на украински групи с полски отряди почти във всяка област в Полесието, Волин и Източна Галиция⁹⁾.

Подобни сцени се разиграват по време на защитата на Лвов, в който след завладяването на града млади евреи с червени препаски стават водачи на офицери от НКВД в посочването и арестуването на хора, свързани с полската войска и администрация (Rzyński, 1989: 723). Редовни въоръжени действия срещу полските войници предприемат създадените структури на червената милиция в намиращия се между Лвов и Тернопол Злотув. Съставени от украинско и еврейско население и въоръжени с автомати, тези структури обстрелват влизащите в града полски отряди¹⁰⁾.

Ентусиазъм и празнична атмосфера демонстрират евреите по време на навлизането на Червената армия във Вилнюс. Дов Левин привежда в книгата си много примери за просъвестко поведение на еврейското население, аргументирайки ги преди всичко с това, че са плод на страховете от завземането на града от германците, но също така и от въображаемата заплаха от страна на полското население, особено от пуснатите на свобода криминално проявени¹¹⁾.

От спомените и свидетелствата, записани от войниците на Полската войска, личи, че особено активни са били комунистическите бойни групи в населените места на изток и югоизток от Лвов и Тернопол. Пример за това могат да бъдат събитията в околностите на Дулиби, Олшинка и Камехув, където наброяващите по около 150 души въоръжени групи залавят и

измъчват полски войници, като не пожалват и ранените. Тяхната активност е толкова голяма, че полски войскови единици пристъпват към разоръжаване на действащите групи¹²⁾. Трагична е ситуацията за полското население и войниците и в околността на Влоджимеж Волински¹³⁾. В създадените там просъветски бойни групи влизат войници от украинска народност, служещи в Полската войска, които още на 17 септември заявяват, че няма да се бият с навлизащата Червена армия (Grzelak, 1998: 394).

Полски войници, навлизащи след 17 септември в Рувни, споменават, че са били свидетели на това как еврейското и украинското население при вестта за съветската агресия окача на домовете си червени знамена. При тази ситуация много от войниците стрелят самоволно по украсените къщи¹⁴⁾. Това не спира просъветските колаборатори, които след навлизането на съветските войски организират приветствен поход, в който участват ок. 300 души, повечето от тях евреи¹⁵⁾.

Значително по-мощни антиполски събития има в село Борки и близкото до него Пясечно. Във второто от тях се стига до редовна битка на украински банди с войниците от 83 пехотен полк, обстрелван от тях, докато приближава към селото. След около едночасово сражение селото лумва в пламъци, а за мащаба на струпаното в него въоръжение свидетелстват преди всичко непрекъснатите експлозии, придружаващи пожара. Едва след стълкновението войниците от Полската войска узнават от полското население, че през предишните дни жителите на Пясечно са избивали мъжете от съседните полски села, които не са успели да се укрият¹⁶⁾. Както споменават войниците от Самостоятелна оперативна група (SGO) „Полесие“, до преминаването на река Буг проблемът с украинските диверсанти и то тези, които са инспирирани както от съветските войски, така и от немците, продължава да бъде постоянна заплаха и причина за огромни загуби сред войниците¹⁷⁾.

Зигмунт Магуза – жител на село Хренув, описва в спомените си първите дни на съветската агресия над Полша по следния начин: „Бяхме изумени от вестта, че се е появила нова опасност – от страна на украинците. Хората обсъждат техните настроения, нападенията им над полските войски. За нещастие, това е потвърдено от завръщащото се от изток цивилно население. Оказва се, че на някои места се случват въоръжени руски нападения над цивилното население, но в известна степен те са и дело на септемврийските дезертьори от Полската войска, които по различни причини нерядко се поддават на нашепванията на съветските агенти и провеждат диверсионна и саботажна дейност в Кресите“ (Maguza, 2018: 38). В споменатото село, вече след завземането му от Червената армия, въоръжени украински бандити претърсват много полски домакинства с цел да открият заселници, които после осъждат на смърт.

Навярно целенасочен и удобен механизъм, използван от съветска страна в борбата с полския елит, е временното оставяне на заетите области без видим контрол на Червената армия, но за сметка на това те са предадени в ръцете на самоинициативно създадените (очевидно не без съветска намеса) паравоенни формации. От една страна, това освобождава от официалната отговорност за извършеното престъпление и за беззаконието от страна на СССР, а от друга – позволява честата груба и много проста пропаганда да разреши въпроса за полската съпротива, оставяйки го в ръцете на украинците, белорусите и евреите. Очевидно не може да се приеме обяснението, че тази част от белоруското и украинското общество, но също и от еврейското, която участва в борбата с полското общество и държава, става случайно оръжие на съветските престъпления. Инициативността, а също и бруталността на украинското малцинство по време на неговите престъпни действия срещу поляците далеч превишават клопките на реализираната предначертана диверсия. Успехът на съветските действия, проличаващ в мащаба на терора, изглежда по някакъв начин изненадва и самите създатели на пропагандната кампания, които в своите рапорти описват резултатите от насилието – непрекъснато откриваните трупове на масово избиваните поляци.

В Бжежани и съседните села най-голям страх предизвикват въоръжените с вили и брадви и по-рядко с огнестрелно оръжие украинци, които след оттеглянето на полската войска атакуват не само поляци, но и евреи. Подпоручикът от резервите Марцели Мачюка споменава, че когато стига до това населено място заедно със своя отряд, по улиците лежали убити от украинците полски войници и полицаи¹⁸⁾. Според Сима Ехре от Нарайов тамошните евреи били спасени от украинските банди благодарение на навлизането на съветските войски¹⁹⁾. Друг жител на Бжежани – Мунио Хабер, разказва, че когато Полската войска се оттегля, много евреи, служещи в нея, хвърлят полските униформи и обличат цивилни дрехи, а когато в града влизат съветските танкове, част от тези евреи ги поздравяват ентусиазирано²⁰⁾. Друг жител казва: „Тълпи млади евреи с червени препаски и цветя в ръце приветстваха съветските танкове. Там имаше няколко украинци, но нито един поляк“²¹⁾. Атаки над полските войници има и в намиращия се недалече от Бжежани град Козова. Червената армия е посрещана с цветя и в Барановичи, Чехановец, Ковел, Брацлав, Ружана, Бялисток, Брест, Пшемисл и много други градове (Chodakiewicz, 2005: 123).

След 22 септември отрядите на Червената армия започват да навлизат в Люблинското воеводство, като на 4 октомври 1939 г. стигат до линията, която в опростен вид преминава през Горайец, Туробин, Високие, Ленчна, Острув Подляски и Парчев²²⁾. Почти във всички завладени градове от това воеводство се създават структури на революционни комитети и червена ми-

лиция. Съставени преди всичко от комунизирано еврейско, украинско или полско население, те пристъпват към организиране на просъветска власт, съставяне на списъци на лица, подлежащи на задържане, арестуване и предаване в ръцете на съветските войски на полски офицери, полицаи и административни служители. Най-активните структури на червената милиция се създават в Бяла Подляска, Хелм и Замошч. Тяхната организационна дейност през следващите дни влияе и върху съседните села и градчета.

Навлизането на съветските войски в Хелм и поведението на местните комунисти са отразени най-добре в спомените на Винценти Петшиковски. „На връщане от болницата можах да наблюдавам ясно как навлизащите болшевишки войници бяха приветствани от евреите и руснаците. Цветя по танковете! Триумфална арка в Хелм. Сълзи в очите. Всеки нехранимайко грабнал пушка и се разхожда с нея, парадира с червената си препаска.“⁽²³⁾ В спомените си Мирослав Литвин подчертава, че създадената милиция почти сто процента била съставена от местни евреи, а в същото време, се събрали полските и украинските комунисти, немалко на брой до този момент (Litwin, 2009: 63). Именно по тяхна инициатива, докато Червена армия навлиза в града, е свикано Работническо управление на града, начело на което с функция на комисар застава евреин на име Чвилинг, осъждан няколко пъти за комунистическа дейност през междувоенния период⁽²⁴⁾.

Червената армия влиза в Замошч на 26 септември 1939 г. Навлизащите съветски войски са посрещнати от Народен комитет за приветствие на Червената армия (Ludowy Komitet Przywitania Czerwonej Armii). Членовете на този комитет, още преди влизането на Червената армия, успяват да разпространят позиви на полски език и идиш, призоваващи към най-добро посрещане на отрядите на Червената армия, със следното съдържание: „Днес ще поздравим по улиците на нашия град отрядите на героичната Червена армия“ (Nowak, 2017: 212). Посрещащите носят червени транспаранти, цветя, хляб и сол. На следващия ден след навлизането на съветските войски по стените на града се появяват обяви, информиращи, че властта преминава в ръцете на Временния комитет за самоуправление (Tymczasowy Komitet Samorządowy)⁽²⁵⁾. На същия ден съветският гарнизонен командант организира на замойския площад народно събрание, на което на полски език информира за причините на навлизането на Червената армия в Полша и потвърждава завземането на градската власт от комунистите. В събранието участват преди всичко членовете на свиканата милиция. Както споменава Бронислав Валюда, по-голямата част от събралите се на площада са млади евреи (Waluda, 2010: 60).

Изпълнител на всички предприети разпореждания е червената милиция, която наброява само в Замошч 100 души. Обявен е полицейски час, а функционерите на милицията започват арести в целия град, по време на които

по указания на местни евреи и комунисти са задържани няколко десетки заложници, сред които представители на научните среди и адвокати, служители от местната администрация и управление, духовници, функционери на Държавната полиция или дейци на Националната партия (Stronnictwo Narodowe), но преди всичко офицери от Полската войска. За няколко дни действащият в Замощч и околните общини Временен комитет за самоуправление задържа стотици хора, сметени за опасни (Czubara, 2006: 180 – 181).

Анализирайки мащаба на колаборацията в Люблинското воеводство, важно е да привлечем най-трагичните събития в други селища от Люблинската област. Още на 17 септември, т.е. преди съветските войски да навлязат в неговата територия, украинското население от село Полоски открива огън по полския отряд, който тогава преминава през селото. Отрядът наброява няколко десетки войници, от които по време на обстрела загиват четирима²⁶). Следващото селище, в което се създава милиция, е Ягодно. Там живеят четиримата братя украинци Бейдув. В момента, когато избухва войната, по тяхна инициатива и на още няколко комунисти е създадена група от ок. петнадесетина привърженици на болшеvizма. Тя започва своята дейност от подготовка на засади за преминаващите недалеч от Ягодно полски войници (Nestorowicz, 2010: 107). Членовете на групата, въоръжени и украсени с червени препаски на ръцете, всяват страх и в съседните селища²⁷.

Но най-ярка илюстрация за отношението на украинското и еврейското население към навлизащата Червена армия са събитията в Грабовец и неговите околности (Gross, 2002: 43). Когато на 24 септември съветските войски завземат Хрубешув, намиращият се недалеч Грабовец все още е в ръцете на полските войскове единици. След заемаването на Грабовец от съветските войски всички ранени заедно с целия медицински персонал са избити от червеноармейците и членовете на червената милиция.

До жестоко престъпление се стига и във Фрампол, в Билгорайската област. През нощта на 28 срещу 29 септември в този град започват официалната си дейност комунистите и симпатизантите на революционния ред. През тази нощ се провежда първото организационно заседание на Революционния комитет и свикването на неговия личен състав. В него влизат преди всичко представители на еврейското население. Още на 29 септември евреи довеждат при патрула на червената милиция младши сержант Винценти Панащук, който, ранен и невъоръжен, се промъква откъм Фрампол отвъд Висла (Jasiński, 2005: 173). Членовете на милицията, начело с коменданта, започват разпит на сержанта, по време на който поискват от него да сваля орела от шапката си и пагоните си. Той решително отказва. Когато го принуждават да сваля орела, евреите започват да го измъчват, пробождайки го с щикове. Абрам Розенберг собено се „отличава“ в изтезанията на издъхващия. Жес-

токостта на извършеното убийство се допълва от факта, че извършителите, вероятно от страх пред реакцията на жителите на Фрампол, „извличат“ през нощта останките на войника до т.нар. Княжески поля и за да прикрият следите, след като изкопават трап, хвърлят в него тялото и после върху него мъртъв кон, като след това ги засипват с пръст²⁸⁾.

За съжаление, няма как да се извърши пълен анализ на мащаба на просъветската колаборация в териториите, заети от Червената армия. Причина за това е липсата на цялостна база от източници, както и фактът, че в паметта са останали само тези събития, на които полското население е било случаен или неволен свидетел. Нашите разсъждения се опират на факти, които са оставили отпечатък в общественото съзнание и после са запаметени в писмени източници. Не сме в състояние да определим фактическите размери на колаборацията, тъй като не притежаваме цялостни документи, но опирайки се на съществуващите материали, можем да кажем, че нейният мащаб и преди всичко последиците ѝ са трагични.

Анализирайки отношението на тази част от полското общество, независимо от неговата национална принадлежност, която през септември допуска предателство и колаборация, трябва да помним, че тя има две страни – политическа и криминална (а понякога направо садистична). За съжаление, втората от тях, в съгласие със съветската пропаганда, в повечето случаи бива оправдавана и извършвана чрез идеите на революцията и класовата борба. Инициатори са преди всичко членовете и дейците на Полската комунистическа партия (KPP), Съюза на полската комунистическа младеж (KZMP), Комунистическата партия на Западна Украйна (KPZU) и Комунистическата партия на Западна Белорусия (KPZB), чиито взаимни връзки и контакти от периода на нелегална дейност улесняват сътрудничеството им. Показателен е фактът (почти със силата на правило), че в случая с градовете колаборацията достига значително по-голям мащаб там, където съществуват големи еврейски общности, а в случая със селата решаващ фактор е концентрацията на украинско и белоруско население.

Превод от полски: Маргрета Григорова

БЕЛЕЖКИ

1. Вж. Szawłowski, R.(1995). *Wojna polsko-sowiecka 1939 t.1 – 2*. Warszawa; Nowak, J. R. (1999). *Przemilczane zbrodnie. Żydzi i Polacy na kresach w latach 1939 – 1941*, Warszawa; Szubarczyk, P. (2014). *Czerwona Apokalipsa*. Kraków; Chodakiewicz, M. J. (2005). *Żydzi i Polacy 1918 – 1955 Współistnienie, zagłada, komunizm*. Warszawa; Jasiewicz, K.(2009). *Rzeczywistość sowiecka 1939 – 1941 w świadectwach polskich Żydów*, Warszawa; Bratkowski, S. (2006). *Pod tym samym niebem. Krótka historia Żydów w Polsce i stosunków polsko-żydowskich*, Warszawa; Głowacka, A.(1998). *Sowie-*

- ci wobec Polaków na Ziemiach Wschodnich 1939–1941, Łódź; Grzelak, Cz. (1998). Kresy w czerwieni. Agresja Związku Sowieckiego na Polskę w 1939 r. Warszawa; Wierzbicki, M. (2007). Polacy i Białorusini w Zaborze sowieckim. Stosunki polsko-białoruskie na ziemiach północno-wschodnich II RP pod okupacją sowiecką (1939–1941), Warszawa; Wierzbicki, M. (2007). Polacy i Żydzi. Stosunki polsko-żydowskie na ziemiach północno-wschodnich II RP pod okupacją sowiecką (1939 – 1941). Warszawa.
2. A. Szczepański, Bitwy i potyczki z Armią Czerwoną na terenach nadbużańskich w rejonie Włodawy na przełomie września i października 1939 r., „Zeszyty Muzealne“, tom 11, Włodawa 2001, s. 9.
 3. Ibidem, s. 31.
 4. Вж. по-подробно при: Jasiewicz, K. (1997). Zagłada polskich kresów. Ziemiaństwo polskie na Kresach Północno-Wschodnich Rzeczypospolitej pod okupacją sowiecką 1939 – 1941. Warszawa, s. 72 i następne.
 5. Ziemianie polscy XX wieku. Słownik biograficzny cz. 8, red. S. Górzyński, Warszawa 2007, s.121; W cieniu czerwonej gwiazdy. Zbrodnie sowieckie na Polakach (1917 – 1956), red. M. Korkuć, J. Szarek, P. Szubarczyk, J. Wieliczka-Szarkowa, Kraków 2010, s. 120.
 6. K. Frankowski „Kajtek”, Na ścieżkach Podlasia. Wspomnienia z lat dziecięcych, okupacji i pierwszych lat powojennych, Lublin 1995, s. 20.
 7. Wierzbicki, M. (1997). Powstanie skidelskie 1939, „Białoruskie Zeszyty Historyczne”, nr 7, s. 75 – 99; Kołakowski, P. (2002). NKWD i GRU na ziemiach polskich 1939 – 1945. Warszawa, s. 60.
 8. Miejska Biblioteka Publiczna w Chełmie, рѣкопис 19, Wincenty Pietrzykowski, pamiętnik 1939-1941, s. 103 – 116, непубликувано; W. Pietrzykowski, „Pro Partia”. Magazyn katolicko-społeczny 2004, nr 2 (86), s. 111.
 9. Вж. по-обстойно: Rukkas, A.(2003). Antypolski zbrojni wystupy na Wołyni (weresen’ 1939 r.) [w;] „Ukrajina: Kulturna spadszczyna nacionalna swidomist”, „Derżawnist” nr 10, Wołyn i Chołmszczyna 1938 – 1947. Polsko-ukraińskie protystojannia ta joho widłunnia. Doslidżenia, dokumenty, spohady, s. 119 – 139.
 10. Instytut Polski i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie, B. 854, Fragment relacji nr 5085, b.d, s. 10.
 11. Levin, D. (2005). Żydzi wschodnioeuropejscy podczas II wojny światowej. Warszawa, s. 15 i następne.
 12. Instytut Polski i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie, B. I. 107/A, Wspomnienia Edwarda Eckerta ppor. rez. Piechoty, s. 33.
 13. Instytut Polski i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie, B.I.107/H, Relacja Władysława Lieka dotycząca przygotowań do wojny, s. 20; Instytut Polski i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie, B.I.107/H, Relacja por. Czesława Nowowiejskiego z kampanii wrześniowej, s. 42.
 14. Instytut Polski i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie, Relacja komendanta placu Biała Podlaska 34 pp Stanisława Mielcarka, B. I.106/h/7, s. 6.

15. Instytut Polski i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie, B. 854, Fragment relacji nr 8359, b.p.; Instytut Polski i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie, A. XIV.5/100, b.p.
16. Instytut Polski i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie, B. 792, Sprawozdanie z działalności Dywizji „Kobryń” w czasie od 10 września do 5 października 1939 r., 4 marzec 1940 r., s. 51 – 53. Щрихирано описание на събитията в Пясечно може да се намери в книгата: G. Motyki, *Ukraińska partyzantka ...*, s. 71.
17. WBH (dawniej CAW), Kolekcja Kleberczyków, rel. 494, Relacja Władysława Nowickiego, s. 3; Ibidem rel. 9/169a, Relacja Kazimierza Boużyka, s. 4; Ibidem, rel. (1120) II A.219, Relacja Józefa Kucharczyka, s. 3; Ibidem rel. 203/204a, Relacja Leonarda Kopczyńskiego, s. 1; Ibidem, rel. 15/9a, Relacja Witolda Chorażego, s. 2; rel. 569/610a, Relacja Aleksandra Grygorowicza, s. 2; A. Szczepański, *Bitwy i potyczki z Armią Czerwoną na terenach nadbużańskich w rejonie Włodawy na przełomie września i października 1939 roku*, „Zeszyty Muzealne Muzeum Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego we Włodawie, 2001, tom 11, s. 8.
18. Instytut Polski i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie, B.I.107/C, Relacja ppor. Rez. Marcelego Maciuka, s. 5; I
19. S. Redlich, *Razem i osobno. Polacy, Żydzi, Ukraińcy w Brzeżanach 1919 – 1945*, tłumaczenie G. Godlewski, Sejny 2008, s. 121.
20. Ibidem, s. 122.
21. Ibidem, s. 125.
22. *Agresja Sowiecka na Polskę 17 września 1939 r. w świetle dokumentów*, Warszawa 1996, t. 2, s. 242.
23. Miejska Biblioteka Publiczna w Chełmie, rękopis 19, Wincenty Pietrzykowski, pamiętnik 1939 – 1941, s. 127–128, непубликуван ръкопис; J. Mysłowski, *Agresja sowiecka na Wołyniu i Ziemi Chełmskiej w świetle pamiętnika Wincentego Pietrzykowskiego [w:] Agresja sowiecka 17 września 1939 roku na kresach wschodnich i Lubelszczyźnie*, t. 1, red. T. Rodziewicz, Lublin 2011, s. 123 – 124.
24. Muzeum Ziemi Chełmskiej im. Wiktora Ambroziewicza, *Pamiętnik Wiesławy Ski-bińskiej*, s. 2, непубликувани материали.
25. Kamiński, A. (2001). *Diariusz podręczny 1939–1945, wstęp i opracowanie A. Pa-larczykowa, J. Stoksik*, Warszawa, s. 64. В същите спомени откриваме информацията, че подобни комитети и милиция са създадени от украинците в Ки-риловка и Бжиска Воля в Лежайската област. Към тях принадлежат украинци, тероризирали с позволението на съветските власти околните села.
26. AIPN Lu, 011/10 t.1, Протокол от разпита на свидетеля Ян Джиколовски, 4 май 1955 г., s. 12.
27. Miejska Biblioteka Publiczna w Chełmie, rękopis 32, Franciszek Nestorowicz, *Kronikarskie wspomnienia*, непубликуван ръкопис, s. 151 – 153.
28. Едва след оттеглянето на Съветските войски и навлизането на германците свидетелите на това убийство изваждат тленните останки на войника и ги пренасят на енорийското гробище.

REFERENCES

- Chodakiewicz, M. J. (2005). *Żydzi i Polacy 1918 – 1955 Współistnienie, zagłada, komunizm*. Warszawa.
- Czubarą, K. (2006). Więzienie w Zamościu jako ośrodek terroru w okresie II wojny światowej i w pierwszej dekadzie PRL (1939 – 1954). [w:] *Więzienie w Krasnymstawie i w Zamościu w latach 1906 – 2006*, pod red. R. Maleszyk. Krasnystaw.
- Gross, J. T. (2002). *Revolution from abroad. The Soviet Conquest of Poland's Western Ukraine and Western Belorussia*. Princeton.
- Grzelak, Cz. (1998). *Kresy w czerwieni. Agresja Związku Sowieckiego na Polskę w 1939 r.* Warszawa.
- Jadeszko, J. (2011). *Obrona Grodna we wrześniu 1939 roku*, [w:] *Agresja sowiecka 17 września 1939 roku na kresach wschodnich i Lubelszczyźnie*, red. T. Rodziewicz. Lublin.
- Jasiński, R. (2005). „Czerwona Milicja” we Frampolu, Janowskie Korzenie Nr 9 z 11 listopada 2007, s. 30 – 31; J. Czerwiński, Frampol w latach 1927 – 1939. Kronika nastolatka [w:] *Frampol i okolice. Zarys dziejów 1918 – 1939*, t. 2, Frampol.
- Kwiecień, Z. (1990). *Z dziejów stosunków polsko-ukraińskich na Podlasiu w latach 1939 – 1947* [w:] *Z nieznanej przeszłości Białej i Podlasia*, red. T. Wasilewski, T. Krawczak. Biała Podlaska.
- Levin, D. (2005). *Żydzi wschodnioeuropejscy podczas II wojny światowej*. Warszawa.
- Litwin, M. (2009). *Z zakamarków pamięci*. Lublin.
- Maguza, Z. (2018). *Żołnierskie losy wołyniaka*, wstęp i opracowanie T. Bereza. Warszawa-Rzeszów.
- Motyki, G. (2006). *Ukraińska partyzantka 1942 – 1960*. Warszawa.
- Nestorowicz, F. (2010). *Wojna, okupacja, terror, walka (fragment pamiętnika)* [w:] *Tradycje kampanii wrześniowej 1939 roku na terenie Gminy Sawin*, red. M. M. Dederko, Sawin.
- Nowak, B. (2017). *Wizjoner na strychu. Wojenna Zamojszczyzna*. Ridero.
- Ryziński, K. (1989). *Obrona Lwowa w roku 1939* [w:] *Wrzesień 1939 w relacjach wspomnieniach*, wybór i opracowanie M. Cieplewicz, E. Kozłowski. Warszawa.
- Szawłowski, R. (1995). *Wojna polsko-sowiecka 1939 t.1 – 2*. Warszawa.
- Subarczyk, P. (2014). *Czerwona Apokalipsa*. Kraków.
- Waluda, B. (2010). *Samoobrona Zamojszczyzny przed eskalacją 1939 – 1944*. Warszawa.
- Wierzbicki, M. (2007). *Polacy i Żydzi. Stosunki polsko-żydowskie na ziemiach północno-wschodnich II RP pod okupacją sowiecką (1939 – 1941)*. Warszawa.

Wierzbicki, M. (2007a). *Polacy i Białorusini w Zaborze sowieckim. Stosunki polsko-białoruskie na ziemiach północno-wschodnich II RP pod okupacją sowiecką (1939 – 1941)*. Warszawa.

Wnuk, R. (2007) „*Za pierwszego sowieta*”. *Polska konspiracja na Kresach Wschodnich II Rzeczypospolitej (wrzesień 1939 – czerwiec 1941)*. Warszawa.

COLLABORATION OF NATIONAL MINORITIES OF THE SECOND POLISH REPUBLIC WITH THE SOVIETS IN THE AREAS OCCUPIED BY THE RED ARMY IN SEPTEMBER AND OCTOBER 1939.

Abstract. The article presents the issue related to the collaboration of national minorities during the Soviet Union's aggression against Poland in 1939. The appearances of the Ukrainian and Jewish minorities against the Polish population led to a huge amount of crimes. Thousands of representatives of the Polish state were killed by the communist militias. According to Soviet propaganda, destruction of the Polish intelligentsia began in the occupied areas. These activities were to make the soviets easier to defeat the Polish state.

Keywords: communism; minorities; collaboration; The Second World War; Soviet aggression

✉ **Dr. Jacek Romanek**

Institute of National Remembrance
20-286 Lublin, Poland

E-mail: jacek.romanek@ipn.gov.pl

Translated from Polish: Ms. Margreta Grigorova